

עורכת: ד"ר אסתי ובמן

כרך 7, גיליון מס' 5, ביולי 2017

כיצד ראוי לזכור מלחמה לאחר חמישים שנה - מלחמת יוני 67: הגרסה המצרית

ד"ר מירה צורף

התקשורת המצרית ציינה מלאת יובל שנים למלחמת יוני 67 במאמרים פובליציסטיים, במאמרי דעה ובראיונות עם דמויות ציבוריות מחיי התרבות והפוליטיקה, שחוו על בשרם את המלחמה ההיא. הסיקור התקשורתי התאפיין בגישה ביקורתית נוקבת למדי אודות המהלכים שקדמו למלחמה, ההחלטות שנתקבלו במהלכה, תוצאותיה והשלכותיה. שתי שאלות ראויות לבחינה: האחת היא האם השתנה ובמה נשתנה הסיקור התקשורתי אודות המלחמה השנה לעומת שנים קודמות; והשנייה, האם מה שהולך ומסתמן ככישלון מהפכת ה"אביב הערבי" במצרים מקרין על אופני ההתייחסות של אינטלקטואלים, עיתונאים ואישי ציבור מצרים למלחמת הנכסה¹ (התבוסה).

שלוש מגמות עיקריות עולות מן הגישה הביקורתית המצרית: **המגמה האחת** היא זו המתעקשת לטהר את גמאל עבד אל-נאצר מאחריות מלאה או חלקית לתבוסה ומטילה אותה על עבד אל-חכים עאמר, סגן הנשיא, ועל שר ההגנה דאז, שמס בדראן. **המגמה השנייה**, לעומתה, אינה חוסכת את שבט ביקורתה מן ה"ראיס" ומטילה עליו את עיקר האחריות לא רק לתבוסה אלא גם לחוסר יכולתה של מצרים להתאושש ממנה. **המגמה השלישית** מתמקדת בביקורת נוקבת על מדיניות הסתרת האמת מן הציבור שהתבטאה אז, כמו גם עתה, בנעילתה ההרמטית של אינפורמציה הנוגעת למהלכים שהובילו למלחמה, לתהליך קבלת ההחלטות של הדרג הצבאי והמדיני, ולעדויותיהם של קצינים בכירים וחיילים זוטרים שלחמו בשדה הקרב.

את המגמה הראשונה מייצג ההיסטוריון ח'אלד פהמי, המטיל את האחריות לתבוסה על עאמר, שהכריז ב-14 במאי באופן מפתיע על גיוס כוחות בסדר גודל של למעלה מ-100,000 חיילים ועל העלאת רמת הכוננות בסיני בלא שטרם ליידע את הנשיא על כך. החלטה הרת גורל מעין זו, סבור פהמי, אמורה היתה להתקבל על ידי הנשיא עצמו ולא על ידי סגנו. בסדרת מאמרים שראתה אור בכתב העת המקוון **מדא-מצר** תחת הכותרת "חמישים שנה לתבוסת יוני: גיוס הכוחות", טוען פהמי, כי אין חולק על כך שהכוחות המזוינים המצרים לא היו ערוכים כלל לעימות עם ישראל

¹ את המונח נכסה העניק למלחמה מוחמד חסנין הייכל, אז עורך **אל-אהראם**. המשמעות המקורית של המונח היא כריעת הגמל על ברכיו. הייכל השתמש במונח זה כדי לרכז את האסוציאציה של התבוסה, שכן, הוא מתאר מצב זמני תכונותיו של הגמל - עקשן, סובלני, נאמן אך אינו שוכח לנקום באויביו, יוחסו לעבד אל-נאצר והמסר היה: הפסדנו בקרב אך אנו עתידים לנצח במלחמה.

ובהינתן כי מהלך זה היווה מבחינתה של ישראל עילה לפתיחה במלחמה (casus belli), הרי שהאחריות המלאה לכך מוטלת על עאמר. כיוון שרשויות השלטון לא מצאו לנכון לחשוף את החומר הארכיוני על אודות המלחמה ומדיניות ההסתרה נמשכת על אף שחלפו חמישים שנה, מבסס פהמי את טיעוניו על עדויותיהם של קצינים מצרים, כפי שהובאו בספרו של עצאם דראז "קציני יוני מדברים: כיצד ראו חיילי מצרים את תבוסת 67" (צ'באט יוניו יתכלמון: כיפ שאהד ג'נוז מצר הזימת 67), שיצא לאור בשנת 2000, כמו גם על עדויותיהם של חיילים מן השורה, המובאים בסיפור אחר מאת דראז, הנושא את הכותרת: "סיפור אהבה מיוני 67" (קצת חב מן יוניו 67). אחד התיאורים המובאים בסיפור זה, הממחיש את המצב הכאוטי ששרר בסיני בעקבות הגיוס ההמוני, הוא של חייל מן השורה העונה לשם עדלי שנתקל בנהגו של אחד המשוריינים ששיווע לעזרה. עדלי תיקן את המשורייין וחילץ את הנהג. בעודו חוזר לרכבו הוא נתקל באמבולנס שלא הצליח להתניע את מנועו. נהגו החל לגרור אותו לצד הדרך כדי לפנותה לאלפי כלי רכב שהמתינו לאורכה. לרוע המזל, טנק שהופיע בנתיב הנגדי התנגש באמבולנס שעלה באש כתוצאה מן ההתנגשות. ארבעת החיילים שהיו בו נהרגו... גופותיהם הונחו בצד הדרך עד לפינוין. עדלי לא הפסיק לקלל: "זה ביזיון (מהזלה) אחי." עשרות עדויות ברוח זו מאששים את ההנחה כי הצבא המצרי לא היה מוכן למלחמה, וכי התבוסה היתה בבחינת תסריט ידוע מראש. אלא שפהמי סבור שעדויות אלה, חשובות ככל שתהיינה, אינן תחליף לאינפורמציה המצויה במסמכים ארכיוניים, ששלטונות הצבא מתעקשים שלא לחשוף לחוקרים ולציבור המצרי. "בסופו של יום", קובע פהמי בנחרצות, "זוהי מלחמה שתוצאותיה עדיין נותנות את אותותיהן בחייו של הציבור המצרי, אך ההיסטוריה שלה היא בגדר קופסא שחורה. אחריותנו וחובתנו כחוקרים וכאזרחים לחקור וללמוד מה אירע במלחמה ההיא."

את המגמה הביקורתית השנייה, זו המטילה את האחריות לתבוסה על הנשיא עבד אל-נאצר, מייצג בכתובתו אוסאמה ע'ריב. במאמר פרי עטו שראה אור באל-מצרי אל-יום ב-5 ביוני 2017, מתמקד ע'ריב בהכרזת ההתפטרות של נאצר ובקריאתו של הציבור המצרי לנשיא לחזור בו לאלתר מהתפטרותו. הסוגיה שיש לברר, הוא טוען, היא האם ההמונים שיצאו אל הרחובות כדי להביע את אמונם בנשיא ידעו מה באמת התרחש בששת ימי המלחמה או שהם הפגינו את תמיכתם בו על בסיס מידע שקרי (fake news), שהפיצה התקשורת המצרית על אודות הקונספירציה הגלובלית בהובלת ארה"ב להפלת משטרו של הראיס.

ההתמקדות בסוגיה זו אינה בגדר חידוש. ניתן לאתר שכמותה גם במחזהו של לנין אל-רמלי "סעדון המשוגע" (סעדון אל-מגנון), שהוצג במצרים ב-1992 ועוסק בסעדון, צעיר מצרי, המסרב להתפקח מאשליית ניצחון ה-6 ביוני. "המלחמה התחילה ואני נסחפתי עם החדשות על הניצחונות", מספר סעדון, "ואז הגיע ה-9 ביוני... אנשים יצאו אל הרחובות כשהם רצים לכל עבר. הם קראו והריעו: "נאצר... נאצר"! אמרתי לעצמי בטח ניצחנו... אך הם צעקו ובכו... לא! עבד אל-נאצר לא יכול להיות מובס! העיתונים לא משקרים ולא הרדיו ולא הטלוויזיה... אמרתי לעצמי זה בטח חלום!" דבריו של סעדון משקפים נאמנה את הפער בין המציאות לאשורה ובין האשליה שיצרה התקשורת המצרית בקרב הציבור המצרי.

אלא שע'ריב אינו מסתפק בביקורת על המידע הכוזב שהפיץ המשטר על אודות תוצאותיה של המלחמה אלא מתמקד בביקורת על הנשיא עצמו ועל אשליית נטילת האחריות שלו. "מהי המשמעות הממשית של נטילת אחריות?" שואל ע'ריב ומשיב, כי "בקרב אומות המודעות

לאחריותם של שליטים כלפי עמיהן, נטילת אחריות פירושה ראש וראשית לכל התפטרות מן השלטון והעברת הסמכויות למי שכשיר למלא את התפקיד. בשלב השני, נכונות לשאת בעונש, שיטיל בית המשפט על האחראי לכשל לאחר שהיושבים על כס המשפט ייחשפו לכל הראיות שתאפשרנה להם לחרוץ את דינו. זו תיקרא לקיחת אחריות, קובע בפסקנות הכותב. לו היה נאצר מצהיר מפורשות: 'אני האיש שראיתי במו עיני את אלה האחראים על הצבא שוקעים בכורסאותיהם הנוחות ולא עשיתי מאום כדי לסלקם ולהחליפם באחרים, שיטרחו להכין את הצבא כראוי למלחמה,' האם גם אז היה הציבור המצרי יוצא אל הרחובות ונשבע לו אמונים? לו היה הנשיא מצהיר: 'אני אחראי לתקשורת שהולכה אתכם שולל והשלטה אתכם שאנחנו נמצאים בפאתי תל אביב,' כשהתחוור עד מהרה שהישראלים הם אלה הנמצאים בפאתי קהיר, האם גם בנסיבות אלה היו המצרים תובעים ממנו לא לפרוש מתפקידו? תוהה ע'ריב. לו היה נאצר מודה כי הוא היה זה שחולל את המשבר והוא היה זה שהביא להסלמה שעה שהיה מודע לכך שהצבא המצרי אינו ערוך למלחמה, או בלשון פשוטה יותר: 'לו היה הנשיא המצרי מודה ששיקר לכם, האם גם אז הייתם מביעים את תמיכתכם בו?,' מקשה ע'ריב על קוראיו. אלא שהאמת ההיסטורית ניתנת להיאמר: העם המצרי יצא אל הרחובות להביע תמיכתו בראיס בלא שהיה מודע למידת אחריותו לתבוסה. לו היו יודעים את האמת לאמיתה כי אז היו נוהגים כפי שנהג העם האיטלקי במוסוליני, סבור ע'ריב. מכונת השקר המשומנת היא שאפשרה את המשך כהונתו של הנשיא. מסקנתו של ע'ריב היא שהנשיא הנערץ לא היסס להקריב אלפי חיילים וקצינים כדי לשרוד במשרה הרמה.

המגמה השלישית מתמקדת בהיעדר שקיפות על אודות מחדלי המלחמה אז, כמו גם היום. כך לדוגמא, קובל עבדו מבאשר, במאמר שראה אור במוסף סוף השבוע של **אל-אהראם ויקלי (al-Ahram Weekly)** תחת הכותרת "זיכרונות התבוסה", על היעדר נגישות למסמכים רשמיים הנוגעים למלחמה. "ההחלטה לפנות את כוחות האו"ם מסיני בתוך 24 שעות היתה לכל הדעות החלטה ביזארית," קובע מבאשר, ו"במשך שנים ניסיתי לאתר מסמך רשמי שבו מנוסחת הוראה זו, אך לשווא." מבאשר משווה בין השקיפות והפומביות הקיימות בישראל על אודות המלחמה ובין הצפנת המידע במצרים. "שלא כאנשי צבא ישראלים שתיעדו בזיכרונותיהם את המלחמה, מפקדים מצרים לא תיעדו מעולם את מהלכי המלחמה. ספר אחד בלבד שכתרתו 'הגל השלישי' תיעד בפרוטרוט את המחדלים שאירעו לפני פרוץ המלחמה ובמהלכה. הספר יצא לאור ביוזמת מחלקת המחקר הצבאית והוא חולק בקרב מפקדי הצבא הבכירים. ואולם, כשמונה הגנרל מוחמד פוזי לשר המלחמה, הוא הורה לאסוף את כל עותקי הספר ואסר על הקצינים המצרים לקרוא בו. יתרה מזאת, טוען מבאשר, ממצאי ועדת החקירה, שאספה מסמכים וגבתה עדויות מפי מפקדים וחיילים שנטלו חלק בלחימה, נגנזו ולא פורסמו מעולם. אפילו הדו"ח שחיברו הסובייטים ואשר נימסר אישית לידיהם של עבד אל-נאצר ומוחמד פוזי נגנז.

מסתבר כי מגמה ביקורתית זו חוזרת בלא מעט מהמאמרים הפובליציסטיים שראו אור לרגל מלאת יובל לתבוסת 67. עמר שבאכי מתייחס גם הוא במאמרו "חצי מאה לתבוסת יוני", שראה אור ב-5 ביוני 2017 ב**אל-מצרי אל-יום**, להיעדר השקיפות, שלדעתו אינו מאפשר הפקת לקחים ולמידה מטעויות. הערובה לעתיד טוב יותר, הוא קובע, טמונה ביכולת לחשוף את הטעויות, לדון בהן, ללמוד מהן כדי לא לחזור עליהן. גם מוחמד עפיפי במאמרו "הדרך לתבוסת יוני 67: הכישלון הפנימי", שראה אור ב**אל-דסתור** ב-11 ביוני 2017, מתריס על כך שבעוד בחדרי חדרים "אנו מוכנים לדבר על קלון התבוסה ועל נכבה שנייה הרי כלפי חוץ אין לנו האומץ להודות בכך."

האופציה היחידה להיחלץ מן התבוסה, טוען עפיפי, היא חקר האמת. "האם אנו יכולים לפתוח את התיקים המתעדים את המלחמה ולשאול את השאלות הנוקבות, ולערוך את החקירות המתבקשות או שמא נוסיף לדבוק בדרכנו הנלוזות הישנות, ונאשים בבגידה ובכפירה כל מי שיעז לבחון במבט ביקורתי את האירועים ולהפיק את הלקחים המתבקשים?", הוא תוהה.

תמימות דעים מלאה שוררת בתפיסתם של הכותבים על אודות מלחמת 67: רובם ככולם רואים בה את החלום ושברו, יום שחור בהיסטוריה הערבית בת זמננו. דור שלם של צעירים מצרים, שהאמין במנהיגותו של עבד אל-נאצר ובתוכניתו המדינית, חווה במהלכה טראומה שממנה לא נחלץ עד עצם היום הזה. יתרה מזאת, מרבית הכותבים, אם לא כולם, סבורים כי חטאי 67 עדיין טבועים עמוק בתודעתם של המצרים. לדידם, הדרך היחידה להיחלץ מן המלכוד של ה"נכסה" היא לתת מענה הולם לשאלות הרבות הבלתי פתורות, להפגין מחויבות לאיתור 5000 הנעדרים הקבורים בחולות סיני, לא להפנות עורף לצוואתם של 10000 הקורבנות, ולהעמיד למשפט את האחראים לפשעי התבוסה. רק אז יוכלו המצרים לרשום לזכותם בדפי ההיסטוריה הישג של ממש, שישלב להם את כבודם וגאווותם שנרמסו על ידי מנהיגיהם.

אין כל ספק בכך שבמגמות הביקורתיות על מלחמת 67, המשיתות על ראשי המשטר את מלוא האחריות לנכסה, יש משום קריצה לראשי המשטר הנוכחי ובעיקר לעומד בראשו. אין זה אומר שבעבר לא נשמעה ביקורת על אופן ניהול המלחמה, אלא שהמגמות הללו היו שוליות ורפות. הגישה הדומיננטית היתה זו שהתמקדה בתיאורית הקונספירציה האמריקאית וההונאה הסובייטית שהובילו, לדעת המבקרים, לנכסה. ההתמקדות בלקיחת האחריות של מנהיגים כישלונותיהם והתביעה לשקיפות מלאה על המתרחש הם המסרים העיקריים שמפנים הכותבים לנשיא המכהן עבד אל-פתאח אל-סיסי ולראשי המשטר במצרים. העם המצרי שבע ההבטחות לא יתמוך עוד בהמשך כהונתו של נשיא כושל, וכפי שהדיח בתוך שנתיים שני נשיאים מכהנים, שלא היטיבו עמו, הוא לא יהסס לפעול להדחתו של נשיא שלישי, אם מד ההערכה הציבורי - ה"סיסימטר", יצביע על מאזן שלילי שבו כישלונותיו עולים על הישגיו.